

EL LLIBRE DELS BONS AMONESTAMENTS (1397) D'ANSELM TURMEDA, EXPURGAT PER LA INQUISICIÓ MALLORQUINA (1582)¹

PEP VILA

INTRODUCCIÓ

A l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, secció Inquisició, es conserven diversos expedients que afecten obres de teologia i de literatura catalanes (de Ramon Llull, Anselm Turmeda,² Jaume Roig, el *Partinobles*, peces de teatre: sainets i entremesos, etc.) que, entre els segles XVI-XVIII, per motius i criteris diferents, a voltes curiosos, estranys a la mentalitat actual, van ser examinats i expurgats per seccions diverses d'aquest tribunal. A poc a poc, i amb bona lletra, els donarem a conèixer valorats, atès que en disposem de reproduccions en paper.

Avui ens detindrem en l'expedient obert a una obra del narrador i poeta Anselm Turmeda (Ciutat de Mallorca, c. 1352 – Tunis, c. 1430), el *Llibre dels bons amonestaments* (1397), composició que, segons els especialistes, conté el mostrari moral del nostre autor. Recordem que en 1387, quan Turmeda tenia 35 anys, se'n va anar a Tunísia, on es va convertir a l'islamisme. Allí va prendre el nom d'Abd Allāh ibn 'Abd Allāh al-Targūman al-Mayūrqi. Es va casar i va obtenir un càrrec governamental. El *Llibre dels bons amonestaments* és una paròdia de sermó en vers que recull un petit tractat de moral cínica, individualista, algunes cobles del qual havien estat titllades de comprometedores. Aquest és un llibre de moral acomodada als temps de viure, a les circumstàncies personals del moment, com ho mostren aquests versos:

¹ Enviat el gener de 2022. Publicat a *Vademècum* el novembre de 2023 <<https://mariatoldra.com/>>. Em cal agrair a Maria Toldrà la lectura i revisió del text.

² Archivo Histórico Nacional, secció Inquisició, leg. 4436, exp. 24. Aquest expedient de la Inquisició fou ja glossat per Julio Samsó (1971-1972: 82-85). El professor Louis Cardillac, de la Universitat de Montpeller, fou qui el va descobrir; en va passar fotocòpia a Julio Samsó i a Mikel d'Epalza (ibídem: 82).

Vulles tostemps dir veritat
de ço que seràs demanat,
mas, en cas de necessitat,
pots dir falsia.³

Com va deixar escrit l'erudit i professor Martí de Riquer: «hi ha, doncs, al *Llibre dels bons amonestaments*, al costat de consells cristians assenyats i morals, generalment banals i vulgars, notes d'una evident immoralitat i d'intenció antimonàstica».⁴

L'any 1582,⁵ els inquisidors mallorquins fan traduir al castellà el *Llibre dels bons amonestaments*⁶ i demanen a uns teòlegs de l'illa el seu parer sobre uns versos d'una obra molt difosa, de gran èxit, a Catalunya i Mallorca durant els segles XVI, XVII i XVIII, que havia servit com a llibre de lectura fins ben entrat el segle XIX. En deien el «Franselm». Encara Milà i Fontanals explicava en algun lloc que havia vist gent del país que havia après a llegir amb aquest llibret. N'aprenien les beceroles i els rudiments de la llengua. El bisbe Torras considerava aquest llibre un catecisme en vers, el «cinquè evangelista de la catalana gent».

³ Citem de l'edició de Marçal Olivar (Metge; Turmeda 1927: 153, vv. 17-20).

⁴ Riquer (1980: 278). Sobre Turmeda, sense ànim de ser exhaustius, ja que és un autor que compta amb una extensa bibliografia, vegeu Metge; Turmeda (1927); Marfany (1965) (l'actitud davant la vida, 22 i seg.; l'art de viure d'Anselm Turmeda, 41 i seg.); Torró (1992: 16); Epalza (1994); Amorós Borràs (2004); Hauf (2010); Pedretti (2014).

⁵ D'aquest llibre, en coneixem una edició catalana del segle XVI: *Libre compost per frare Encelm Turmeda ab la oració del angel Custodi* [...] Fonch estampat lo present tractat en la Insigne Ciutat de Barcelona per Duran Salvanyach. En l'any Mil. D. e XXVij (1527), 8au, gòtic, 16 f. (Palau 342.317). Els repertoris assenyalen aquestes traduccions castellanes també del segle XVI: *Doctrina de los cristianos en metro castellano*: «En nombre de Dios todo poderoso». 8º Costó en Medina del Campo 4 maravedís a 10 octubre 1524 (H. Colón). Palau (núm. 342.352) es pregunta si aquesta edició seria dels volts de 1520. Palau assenyalava una altra edició, València 1594: *Doctrina que muestra como cada uno deve regir y gobernar su casa: ordenada por sant Bernardo. Adicionada y buelta d'lati (sic) en castellano por el maestro navarro [...] Con otra dotrina de Fray Anselmo de Turmeda de muy excelentes dichos filosofales a qlesquier (sic) personas que dellos se quisirien aprovechar* (s. i.: s. a., segle XVI), gòtic, 16 f. (Palau 342.354). Sabem d'una altra edició castellana de 1518: *Libro llamado Fray Enselmo de Turmeda / nueuame[n]te trasladado en le[n]gua castellana*, Valencia: Juan Viñao, 1518, 24 p. 8au. Gravat xilogràfic: Turmeda és a la càtedra amb quatre alumnes asseguts als escons. N'hi ha una edició digital a Memòria Digital de Catalunya (vegeu Apèndix). Rodríguez Moñino 1997 fa referència a dues edicions castellanes de Turmeda: núm. 611 (Colón, *Abecedarium*, n. 14929). Enselm Turmeda. *Documentos de la fe en coplas castellanas*. Núm. 612. —*Libro llamado Fr. Anselmo Turmeda, nuevamente trasladado en llengua castellana* (B. Col.). Aquest exemplar, editat a València per Viñao, s. a. (c. 1518), concordaria amb l'exemplar de la Biblioteca de Catalunya (fons Espona).

⁶ A partir d'un manuscrit o bé d'un text imprès?

Aquests homes d'Església mallorquins examinen l'ortodòxia de les cobles, n'aïllen i en comenten alguns versos, que acompanyen d'una glossa llatina. Els versos que qualifiquen pertanyen a unes quantes cobles del text. Desconeixem si, amb posterioritat, va sortir alguna edició d'aquesta peça dels *Amonestaments* amb aquests versos expurgats. El crític castellà Menéndez y Pelayo ja va observar que bona part del llibre de Turmeda era imitació i traducció d'un llibre italià, *La dottrina dello Schiavo di Bari*. Els versos de l'elogi dels diners, no procedeixen, però, de l'autor italià. En canvi, 24 de les 103 quartetes de Turmeda mostren en certs graus aquesta dependència. Els especialistes només han trobat una cobla comuna entre Turmeda, Schiavo di Bari i el *Llibre dels Bons Amonestaments*.⁷ El *Llibre dels bons amonestaments* també té un primer model en els *Disticha Catonis*, un text escolar per aprendre a llegir.

Segons alguns estudiosos, els millors versos de Turmeda no pertanyen a aquesta tradició italiana. Hauf proposava la hipòtesi que hi ha un clar plantejament antitètic entre tots dos textos.⁸ En certa manera, podrien ser complementaris. Els dos autors valoraven la lliçó de l'escepticisme, l'ètica materialista. Eren potser senyals del seu temps. Fa anys, Francisco Rico va trobar alguns parentius entre el text de Turmeda i l'obra castellana de Pedro de Veragüe, *Doctrina de la discrición*. Caldria, però, assumir l'edició del text de Veragüe per tal fer-ne la comprovació efectiva.

QUÈ MOLESTAVA ELS INQUISIDORS?

Cal dir en honor a la veritat, tal com hem apuntat a la nota número 2, que aquest expedient de la Inquisició era conegut ja des dels anys setanta del segle passat, encara que mai no havia estat editat sencer. Des de llavors s'han publicat diversos comentaris sobre l'obra d'en Turmeda. Ara i aquí fem una breu referència a les cobles motiu de discussió i de qualificació del tribunal. Com que aquest llibret de Turmeda era prou conegut i popular a la Mallorca del segle XVI, el tribunal de la Inquisició trobava perillós que certs versos, contraris a la fe, fossin de domini públic. Algú va dir una vegada que la Inquisició era una màquina de produir papers, de generar expedients. De vegades, els inquisidors suprimien el nom dels acusadors per protegir-los de possibles represàlies. En aquest cas, els qualificadors del Sant Ofici de Mallorca actuen per denúncia d'uns teòlegs, els noms dels quals no coneixem, lectors professionals que trobaven ofensives algunes referències. Fa la impressió que filaven molt prim. L'acció

⁷ Pedretti 2014: 250-251.

⁸ Hauf 2010: 378-389.

disciplinària de la Inquisició buscava castigar els transgressors, la creació d'una identitat cristiana que usava la por com a mesura coercitiva.

Aquests versos polèmics, objecte de debat, els marquem en negreta en una traducció castellana del segle XVI (1518?), valenciana, consultable a la Biblioteca de Catalunya, disponible a la *Memòria digital de Catalunya* (vegeu Apèndix). L'edició barcelonina més antiga que coneixem és la de Duran Salvanyach (8au, gòtic, 1527).

Els versos catalans, en edició moderna, es poden llegir en el llibret de Marçal Olivari de 1927, sovint reimprès. Després se n'han publicat d'altres edicions.⁹ Hi ha manuscrits encara no avaluats críticament. A més dels coneguts, com els que figuren al cançoner de Carpentràs, al de l'Ateneu i al *Jardinet d'Orats*, n'hi ha un exemplar a la Biblioteca de l'Alcazar de Marsella (ms. 1905). Vaig ser testimoni de la venda d'un manuscrit de les *Cobles*, del segle XV, propietat de l'amic, el doctor olotí Antoni Noguera Massa, a una tercera persona, un col·leccionista particular, sense que cap institució cultural gironina no s'hi volgués implicar. El doctor Noguera em va oferir l'obra, però el preu exigint escapava de les meves possibilitats econòmiques (Vila 2015).

TEMES QUE ELS INQUISIDORS DENUNCIEN

Prefaci: Un apòstata no pot fer servir el nom de cristià. Tampoc no pot usar el títol de «reverendo padre», reservat a frares i a altres persones eclesiàstiques. Sembla ser, però, que Turmeda —que pertanyia a l'orde dels franciscans— mai no es va autoanomenar «reverent pare».

Cobla 31. Tractada d'anticlerical, per la vestimenta.

Cobla 33. En el mateix sentit, sobre el cap tonsurat i la barba llarga, atributs dels frares.

⁹ Anotem les edicions de Lluís Ripoll, que inclou el facsímil Llibre compost per fra Anselm Turmeda, ab la oració de Sant Miquel, lo jorn del judici, la oració del Angel Custodi, de Sant Roch, y de Sant Sebastià, Barcelona: per Joan Centenè (segle XVIII), i la transcripció del Llibre de bons amonestaments, manuscrit núm. 151 (III), de la Universitat de Barcelona (Ciutat de Mallorca: Ediciones de Ayer, 1972); Llibre dels bons amonestaments, pròleg de Mikel de Epalza, Mallorca: Moll, 1987 (Biblioteca bàsica de Mallorca, 16). N'hi ha altres dues de divulgatives, d'escàs valor filològic, sense nom del curador: Llibre dels bons amonestaments, [Sant Cugat del Vallès]: Abadia de Sant Cugat del Vallès, 1960; a la portada: «Dedicat a la pagesia catalana i a tots aquells que funden una nova llar» (exemplar a la Biblioteca de Catalunya). També: Llibre dels bons amonestaments, edició normalitzada, adaptada als infants, il·lustrador Tassies, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992 (Tinter dels clàssics, 31).

Cobla 36. Raons teològiques: «No bates muller sens raó, / car a Déu pena». Déu és immune de tot pesar: «quia Deus ab omni passione est immunis».

Cobla 41. Orígenes (183/186 – c. 254), uns dels més controvertits entre els primers autors de l'Església cristiana, no era profeta.

Cobla 51. No es poden dir mentires, ni fer juraments falsos ni en casos de necessitat. Amoralisme de Turmeda? Aquestes referències anticlericals no foren escrites per un frare venjatiu i renegat. Tal com demostra Hauf,¹⁰ hi ha refranys llatins d'època que reproduïen aquests tòpics, permeten la seva lectura en clau cristiana. Aquesta tradició paròdica comuna, corrent a tota l'edat mitjana, també es pot llegir en els versos del *Facet* (vv. 23-24, 29-34). El *Facet* és una traducció catalana anònima, de la fi del segle XIV, d'un tractat amatori llatí d'influències ovidianes.¹¹

Cobles 58, 63 i 67. Referides al diner. El seu ús indiscriminat pot corrompre i moure voluntats. En el *Libro de Buen Amor* de l'arxipreste d'Hita també hi ha unes estrofes al tema del diner. La crítica als diners també fou un lloc comú en certa literatura medieval.

EDICIÓ DE L'EXPEDIENT

A continuació transcrivim AHN, Inquisición, leg. 4436, expediente 24. Resolem directament les abreviatures. Regularitzem l'ús de *i/j* i *u/v* en castellà, i també en el segon cas per al llatí. L'accentuació, l'ús de majúscules, la separació de paraules i la puntuació segueixen criteris moderns. Les elisions no contemplades per la normativa castellana es resolen amb l'apòstrof. Les llacunes es reconstrueixen entre claudàtors []; les propostes de restitució per omissió, entre parèntesis ().

¹⁰ Hauf 2010: 381.

¹¹ Vegeu l'edició de Cantavella 2013.

*Censuras del librillo en catalán titulado Fray Anselmo Turmeda y por otro nombre
Abdalá, traducido al castellano*¹²

[*Endreça*] A los muy illustres señores del Consejo [de su] magestad en la santa general Inquisición.

Inquisición de Mallorca.

[*Nota de recepció*] Mallorca, 1582. El inquisidor Oviedo, de 5 de septiembre, recibida a 26 de 9bre con un libro en lengua catalana y la traducción en castellano, y una calificación hecha por theólogos de ciertas cosas que contiene. Rexistrada al recibo a X de X^{bre}. |

Legajo 1, nº 39¹³

Recibida en Madrid, a 26 de noviembre 1582

Muy illustres señorías:

Con esta va un librillo en catalán con la traducción que d'él se ha hecho en castellano¹⁴ para que vuestras señorías le manden ver. Dizen le compuso un fray¹⁵ Ançelmo de la orden de San Francisco, haviéndose passado a Túnez y renegado de nuestra santa fe cathólica. Los calificadores d'este Santo Officio han hecho en algunas palabras d'él la censura que ansí mismo se embía a vuestras señorías. Causó hechar de ver este libro que muchas personas en esta isla, según consta por diversas depositiones que hay en los libros d'este Santo Officio, dezían y affirmavan que para quitar a uno de la horca se podía hazer un juramento falço, allegando lo que dize en la copla 58, que en caso de necessidad se puede dezir mentira. Guarde nuestro Señor las muy illustres personas de vuestras señorías con

¹² Inscripció en lletra del segle XIX. Recordem que l'encapçalament del llibre, en l'edició d'Olivar, fa: «Llibre de bons amonestaments. [...] Llibre compost en Tunis per Frare Anselm Turmeda, en altra manera apellat Abdal·là, de alguns bons ensenyaments [...]» (Metge; Turmeda 1927: 144).

¹³ D'una mà del segle XVIII.

¹⁴ A l'expedient no hi figura aquesta traducció castellana, que podria tenir el seu interès. Ha desaparegut del lligall?

¹⁵ fray] *corregit de frayle*.

accrezentamiento de maiores estados, como los servidores de vuestras señorías dezeamos. En el castillo del Temple¹⁶ de Mallorca, 5 de setiembre 1582.

Muy illustres señores,
besa las manos de vuestras señorías el licenciado Ebia de Oviedo.¹⁷ |

En el castillo del Templo de Mallorca, sábado primero día de setiembre de mill y quinientos ochenta y dos años, en la sala de la audiençia del Santo Officio, estando en ella el señor inquisidor licenciado Ebia de Oviedo, en la audiençia de la tarde mandó llamar y venir a ella a los reverendos Juan Abrines, canónigo de la seo d'esta ciudad, y Juan Poggio, rector de la Compañía, doctores theólogos, calificadores d'este Santo Officio, para ver y calificar un librillo que se intitula *Fray Anselm Turmeda y por otro nombre Abdalá*. Después de visto y examinado, calificaron en aquel las proposiciones siguientes como se sigue:

En la prefatió, donde dize «por el reverendo padre fray Ancelm Turmeda, por otro nombre Abdalá»:

Posita sunt tria vocabula: unum quo tantum utuntur sarraceni, nempe «Abdalá», cum ipse vocaretur Ancelmus, quod est nomen christianorum proprium, unde constat

¹⁶ Després de la conquesta catalana el 1229, serví de dipòsit pel botí, i després del repartiment de l'illa entre els conqueridors la fortificació tocà a l'orde del Temple. Al *Llibre del repartiment de Mallorca* apareix anomenada Almudaina de Gomera, però ràpidament prengué el nom del nou orde que s'hi havia establert. El 1311 l'orde es dissolgué, i després d'una disputa amb la casa reial passà a l'orde de l'Hospital. El castell del Temple havia estat la primera ubicació de la nova Inquisició castellana instaurada a Mallorca el 1488 sota els auspicis de Ferran el Catòlic, però ben aviat els conflictes amb l'orde de Sant Joan, propietari de la fortalesa, van motivar que el tribunal es mogués de forma itinerant entre diversos espais, entre els quals el Temple, amb les corresponents queixes dels santjoanistes. En prendre possessió del càrrec a la reinstaurada Inquisició de Mallorca el 1578, una de les primeres tasques de l'inquisidor Ebia de Oviedo (vegeu nota següent) va ser precisament gestionar el trasllat de la Inquisició al castell del Temple, on es van dur a terme algunes obres de reforma; els continuts enfrontaments amb l'orde de Sant Joan, però, es van resoldre amb una butlla pontificia de 1582 que obligava els inquisidors a abandonar el castell, i es va acabar adquirint una nova seu inquisitorial el 1588 (Colom Palmer 2015: 118-120).

¹⁷ Sobre l'activitat inquisitorial de Félix Ebia de Oviedo (Valladolid? – Covarrubias, Valladolid, 1604) a Mallorca vegeu Colom Palmer (2015: 69-76, 363). Fiscal del tribunal inquisitorial de València, inquisidor de Múrcia i, entre 1578 i 1593, de les Illes, on va dur a terme una profunda renovació de la institució. Autor d'obres de temàtica inquisitorial. Se'n conserva una instrucció en català a l'almirall i als agutzils del Sant Ofici de les Illes sobre la visita o inspecció que havien de fer als vaixells que arribaven a port, entre altres coses per controlar l'entrada de «llibres prohibits» (Casanovas Camps 2001: 67-68).

ipsum fuisse apostatam; alia vero nomina sunt «reverendo padre», que sane ipsi nulla ratione potuerunt competere, cum a fide defecerit, ipsa namque sunt attributa que religiosis personis et presbiteris accomodari consueverunt, quare hec expurganda sunt ab eo libro.

La copla 31: «**No fias massa de vestimento que burell sea**».¹⁸

Oratio huiusmodi contumeliosa est religiosis et devotis personis, ut franciscanis et his qui heremiticam vitam profitentur, et scandalum parit quatenus potest avertere homines ab illorum consuetudine doctrina et conciliis atque a devotione huiusmodi coloris¹⁹ vestes defferunt. |

En la copla 33: «**Lo que oyrás decir harás y de lo que ellos hacen te guardarás, de aquellos, digo, que tienen la cabeça rayda y la gran barba**».²⁰

His verbis significatur fieri sermonem de religiosis et hereticis, et cum dicat in universum cavendum esse ab illis, nulla facta malorum mentione, schisma et divisio atque scandalum gignitur quia in universum his verbis avertuntur homines a piis et religiosis illorum factis.

En la copla 36: «**No hieras a tu muger sin razón porqué a Dios pesa**».²¹

Id verbum «a Dios pesa», si accipiatur secundum vocabuli significationem non cadit in Deum, quia Deus ab omni passione est immunis et ita errorem et blasphemiam arguit; si vero sumatur secundum frasim loquendi maioricensem, hoc verbum «pesa» significat ‘displicere’, quod neque errorem neque blasphemiam alet.

¹⁸ «no et fias massa de vestiment / que burell sia» (Metge; Turmeda 1927: 149, vv. 19-20); «ni en ropa tengas seguridad / que buriell sea» (vv. 79-80). Al costat del vers català objecte de la qualificació, hi hem afegit el respectiu, en traducció castellana, segons l'exemplar consultat del *Libro llamado fray Anselmo de Turmeda, nuevamente trasladado en lengua castellana* (BC, Llegat Espona 108-8°), fullet gòtic, sense any ni peu d'impremta, que transcrivim en Apèndix.

¹⁹ coloris] *ms.* calor.

²⁰ Al·lusió als franciscans. «Ço que oïràs dir faràs, / e ço que ells fan esquivaràs: / d'aicells ho dic qui lo cap ras, / porten, e barba» (Metge; Turmeda 1927: 149, vv. 25-28); «De sus palabras haz medida / no de sus obras ni vida, / si en la cabeça muy raída / lievan barva» (vv. 85-88).

²¹ «no bates muller sens raó, / car a Déu pesa» (Metge; Turmeda 1927: 150, vv. 11-12); «no hieras tu muger sin razón / que a Dios no agrada» (vv. 131-132). Déu és immune de tot pesar, no té passions.

En la copla 41: **«Esto diçe Orígenes profeta»**.²²

Hunc expungendum est nomen illud «profeta».

En la copla 58: **«Mas en caso de nescsidad puedes desir mentira»**.²³

Sentencia hec erronea est et heretica.

«Dineros hacen guerras y struendos, vituperios y honrras y haçer cantar los predicadores: *Beati quorum*».²⁴

Quod dicit numis provocari duum (?) verbi concionatores ad prae|dicandum est detractorium et arguit avariçie contionatores ipsos.

En la copla 63: **«Dineros alegran los infantes, los frayles carmelitantes y hacen cantar los capellanes en las grandes fiestas»**.²⁵

Eadem censura ferienda sunt hec verba atque illa quae superius proxime sunt descripta.

En la copla 63: **«Dineros tornan los enfermos sanos; moros, judíos y christianos dexan a Dios y a todos los sanctos, dineros adoran»**.²⁶

Verba hec posteriora quibus significatur christianos, relictis Deo et sanctos, adorare numos falsa sunt et detractoria, scandalum generant, quia in universum ibi agitur de christianis, nulla facta mentione de malis, maxime cum ipse fuerit apostata.

En la copla 67: **«Quieras dineros alegar, si los puedes haber no los dexes andar, si muchos habrás, tornar papa de Roma»**.²⁷

²² «diu Orígenes» (Metge; Turmeda 1927: 151, v. 4); «según Orígenes» (v. 152). Orígenes no fou profeta.

²³ «mas en cas de necessitat / pots dir falsia» (Metge; Turmeda 1927: 153, vv. 19-20); «y por más que seas forçado / nunca mientas» (vv. 251-252)—naturalment, no és aquest el sentit de l'original català.

²⁴ «Diners fan bregues e remors, / e vituperis e honors, / e fan cantar preicadors: / *Beati quorum*» (Metge; Turmeda 1927: 154, vv. 5-8); «Hazen bregas y remores, / vituperios y honores, / y cantar predicadores: / *Beati quorum*» (vv. 265-268).

²⁵ «Diners alegren los infantes / e fan cantar los capellans / e los frares carmelitans / a les grans festes» (Metge; Turmeda 1927: 154, vv. 9-12); «Hazen alegres los infantes / y a los abades muy cantantes / y aun los frayles mendigantes / les hazen fiesta» (vv. 269-272).

²⁶ «Diners tornen los malalts sans; / moros, jueus e crestians, / lleixant a Déu e tots los sants, / diners adoren» (Metge; Turmeda 1927: 154, vv. 17-20); «Tornan los enfermos sanos; / moros, judíos y christianos / dexan los santos por vanos, / dinero adoran» (vv. 277-280).

²⁷ «Diners, doncs, vullés aplegar. / Si els pots haver no els lleixis anar; / si molts n'hauràs poràs tornar / papa de Roma» (Metge; Turmeda 1927: 154, vv. 25-28); «Deves, pues, de trabajar / en justamente los ganar, / que tantos podrás juntar / que seas papa» (vv. 285-288). Aquests dos darrers

Ultimis verbis illis, quibus inmittitur pecunia patere aditum ad sumum pontificatum, irrisio tantae dignitatis et scandalum gignitur, maxime ut prolata sunt ab homine apostata.

Y así lo calificaron y firmaron de sus nombres, Juan Abrines, Juan Pogio. Passó ante mí, Miguel Moragues, notario.

Concuenda con su original del qual fue sacado por mí, el notario infrascripto, de lo qual doy fee yo, Sancho Ortiz de Garay, notario.

UNA TRADUCCIÓ CASTELLANA DELS AMONESTAMENTS

Reproduïm el text de l'imprès d'Espona (BC, 108-8º). Dades obtingudes de la fitxa de la Biblioteca de Catalunya: imprès a València: Juan Viñao, 1518?, 24 p., signatures: A12; 8au (14 cm), lletra gòtica. A la portada hi ha un gravat on es veu un mestre amb quatre deixebles, asseguts dos a cada costat. Caplletra amb Crucifixió a l'inici del text.

Norton 1260; BETA texid 4269. Reproducció digital disponible a *Memòria Digital de Catalunya* <<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/lilibimps16/id/151759>>.

*Libro llamado fray Enselmo de Turmeda,
nuevamente trasladado en lengua castellana* ^[A1v]

Vias tuas, Domine, demonstra mihi et semittas tuas edoce me.²⁸

El libro presente fue compuesto por fray Enselmo de Turmeda, de nación catalán. Éste, por su desventura, fue cativado de moros y levado a Túnez, donde con diversos tormentos o temor d'ellos fue forçado renegar la sancta fe cathólica. De lo qual fue después muy arrepentido, y vino en gran dolor, y compuso el presente tratado en testimonio de su arrepentimiento para provecho y buena dotrina de los christianos. ^[A2]

1 En nombre de Dios todo poderoso

2 començaré yo con reposo,

versos estan relacionats amb la història del Cisma d'Occident.

²⁸ Ps 24(25),4.

3 quien de buena doctrina es desseoso,
4 aquesta siga.

5 Pues tengas bautismo con verdad,
6 creerás en la divinidad
7 qu'es un ser en trinidad
8 de tres personas.

9 Y que Jesús, hijo de Dios bivo,
10 y de David que assí lo escrivo
11 en amarnos no fue esquivo
12 según la Escritura.

13 Y en los artículos que no has oýdo
14 cree lo que la Yglesia ha creído,
15 y a dó no bastare el sentido
16 la fe baste.

17 Tú, leedor que leerás
18 en mi libro, si verás
19 algún buen dicho, tomarlo has,
20 los otros dexa. |[A2v]

21 En nombre de Dios has de començar
22 todo quanto querrás obrar,
23 entre las gentes poco hablar
24 es sabieza.

25 Es hijo el seso y la vitoria,
26 servir y amar al Rei de gloria
27 y de la muerte aver memoria
28 pues no sabes la hora.

29 Por tu Dios y por tu ley
30 y tras esto por tu rey,

31 después d'ellos por tu grey
32 pon la vida.

33 Hijo, guarda lealtad
34 y en tus obras con bondad
35 ama la honrra de tu ciudad
36 y de tu tierra.

37 Según tu renta bive abasto
38 y con tiento mide el gasto,
39 en limosnas justo y casto
40 con gran mesura. ^[A3]

41 Busca paz y no la guerra,
42 que más corta c'una sierra
43 y el que la usa no es de tierra
44 que mal no aya.

45 Hijo, seas obediente,
46 no hagas pesar a la gente,
47 préciate de ser prudente
48 en tus respuestas.

49 Jamás por malenconía
50 nunca digas villanía,
51 pues mal hablar no es cortesía
52 ni buena usança.

53 Buen consejo te quiero dar,
54 que jamás te quieras loar
55 de muger d'otro ni tal contar,
56 qu'es gran locura.

57 Escucha, hijo, lo que te digo,
58 si ternás un buen amigo

59 consévalo bien, que de tu enemigo
60 él siempre te guarda. |[A^{3v}]

61 Si t'embieren con mensaje
62 lealmente haz tu viage,
63 y no mudases el language
64 por moneda.

65 Si no fueres buen razonador
66 no seas largo hablador,
67 y si de noche sentirás remor
68 allá no vayas.

69 En todo aquello que has de obrar
70 procura de te aconsejar
71 y de dos caminos has de tomar
72 el más seguro.

73 En lo que Dios ha de ordenar
74 no cures de adivinar,
75 antes lo debes regraciar
76 por quanto haze.

77 No quieras jurar falsedad
78 ni por dineros hazer maldad
79 ni en ropa tengas seguridad
80 **que buriell sea.** |[A⁴]

81 La yglesia siempre visitar,
82 a Dios y sus santos adorar
83 y quando oyeres predicar,
84 piensa en ello.

85 De sus palabras haz medida,
86 no de sus obras ni vida,

87 si en la cabeça muy raída
88 lievan barva.

89 Si tienes hija de casar
90 y casamiento que le dar
91 dale marido sin tardar,
92 vaya fuera.

93 De noche no hagas jornada
94 y temprano entra en posada,
95 con los malos no partas nada
96 ni los conozcas.

97 No converses con traydor
98 ni contrastes con mayor,
99 sey fiel a tu señor
100 mientras bivieres. ^[A4v]

101 No seas ligero en creer
102 ni duermas si ay qué hazer,
103 ni gavilán quieras tener
104 que no trae caça.

105 Tiempo ay de reposar
106 y tiempo de trabajar,
107 quien con pereza lo dexa passar
108 jamás medra.

109 Con ladrones nunca tratar
110 ni cosa d'ellos jamás comprar,
111 mala cosa es conquistar
112 alta fuerça.

113 A todos trata con humildad
114 sin mostrar civilidad,

115 consejo de baxa qualidad
116 a vezes vale.

117 Verás después el que ha sufrido
118 con paciencia muy subido
119 y el sobervio va perdido
120 con su locura. |[A5]

121 Si seguro bivar querrás
122 tu secreto encobrirás,
123 pues d'aquel a quien lo dirás
124 esclavo quedas.

125 No quieras tanto gastar
126 en tu hija maridar
127 que por a ella muy bien casar
128 quedasses pobre.

129 Todas las cosas con sazón,
130 por guerra se pierde el mesón,
131 no hieras tu muger sin razón
132 que a Dios no agrada.

133 Y más te quiero, hijo, avisar,
134 sin porqué no la reptar,
135 que a vezes la harás tornar
136 como desesperada.

137 La muger es aparejada
138 a toda cosa qu'es vedada
139 y sobre todo, quando es ayrada,
140 a nadie guarda. |[A5v]

141 En mala muger no quieras fiar
142 ni amor le quieras mostrar,

143 si mi consejo quies guardar
144 tú serás sabio.

145 Muger engañó a Salamón,
146 Adán, David y Sansón,
147 hijo, assí Dios te dé perdón,
148 no fies en ella.

149 Muger es cabeça de pecado,
150 arma del diablo malvado,
151 la que del cielo nos ha lançado,
152 según **Orígenes**.

153 Tiempo de vender y de comprar,
154 tiempo de huir y d'alcançar,
155 sabio es el hombre que puede templar
156 la su yra.

157 Haze el hombre estando ayrado
158 cosas de desatinado
159 y quando en seso está tornado
160 s'arrepiente. ^[A6]

161 La dulce habla gana amigos,
162 las lisonjas enemigos,
163 haz que ricos y mendigos
164 amigos te sean.

165 El hablar no es sino viento,
166 por esso, hijo, ten buen tiento,
167 con todos tal tratamiento
168 que todos t'amen.

169 Los juegos honestos usarás,
170 de dados te guardarás,

171 nunca buena capa trayrás
172 si los siguieres.

173 Hijo, mira en ser templado
174 y no beber demasiado,
175 jamás secreto fue guardado
176 do reyna el vino.

177 El pan seco y con amor
178 y no gallinas con dolor,
179 a tus parientes haz honor
180 según el sabio. ^[A6v]

181 Si con pobreza hijos avrás
182 déxales lo que ternás
183 y algún arte les mostrarás
184 con que bivan.

185 Castígalos en tierna edad
186 de juegos y de maldad
187 y darles has buena heredad
188 a poca costa.

189 Si el árbol quies endereçar
190 siendo grande s'a de quebrar,
191 quando chico se sufre doblar
192 quanto quisieres.

193 El que bive simplemente
194 bive más seguramente,
195 aborreçe Dios la gente
196 de dos caras.

197 Quien bien hará bien avrá
198 y quien mal tal hallará,

199 cada qual se levará
 200 su carga a cuestras. |[A7]

 201 Honra tu padre quanto pudieres
 202 y dale de lo que tuvieres,
 203 lo mesmo haz mientra bivieres
 204 con tu madre.

 205 Y si quies muy larga vida
 206 y después gloria complida
 207 su voluntad sea tu medida,
 208 pues justa sea.

 209 Si con mal hombre te juntarás,
 210 él hará el mal, tú lo pagarás,
 211 en vil árbol nunca hallarás
 212 fruto bueno.

 213 Por ti no sea menospreciado
 214 contrecho, manco ni lisiado,
 215 loa a Dios que te ha guardado
 216 d'estos males.

 217 Del que vieres más tener
 218 nunca tomes desplacer,
 219 con lo que a Dios plaze hazer
 220 cada qual se goze. |[A7v]

 221 A quien te ofende perdonarás,
 222 mal por mal nunca darás,
 223 quien te ladra de detrás
 224 temor te tiene.

 225 No te debes apressurar
 226 en lo que has d'esecutar,

227 maduramente aconsejar
228 en todo debes.

229 Con la paz te alegrarás
230 y con poco te contentarás,
231 si todo lo quies perderlo has
232 y quedarás pobre.

233 Pan cenceño es muy dañoso,
234 toma exemplo y con reposo
235 que jamás será sabroso
236 sin levadura.

237 No mires a quien serviste
238 sino a quien pesar heziste,
239 que lo mesmo que posiste
240 coger tienes. ^[A8]

241 Por mucho que seas pecador
242 no desesperes con temor,
243 pues tan dulce es el Señor
244 a los que pecan.

245 Y el que llora su pecado,
246 sin tardar es perdonado
247 y assí está determinado
248 por los profetas.

249 En verdad estés fundado
250 quando fueres preguntado
251 y por más que seas forçado
252 **nunca mientas.**

253 Quiero darte un buen castigo,
254 ten al rico por amigo,

255 que si eres pobre y mendigo
256 el pleyto pierdes.

257 Dineros tuerçen lo endereçado,
258 del juez hazen abogado
259 y del sabio, loco formado
260 si se los muestran. |[A8v]

261 Dineros hazen bien y mal,
262 a vezes el hombre infernal
263 también lo hazen celestial
264 según los gasta.

265 **Hazen bregas y remores,**
266 vituperios y honores
267 y cantar predicadores:
268 *Beati quorum.*

269 **Hazen alegres los infantes**
270 y a los abades muy cantantes
271 y aun los frayles mendigantes
272 les hazen fiesta.

273 El flaco gordo tornará
274 y el bastardo se legitimará
275 y si al sordo le dizen «toma»
276 luego buelve.

277 **Tornan los enfermos sanos;**
278 moros, judíos y christianos
279 dexan los santos por vanos,
280 dinero adoran. |[A9]

281 Son las fiestas festejadas
282 y muchas bestias estimadas

283 y las palabras trastrocadas
284 por dinero.

285 Deves, pues, de trabajar
286 en justamente los ganar,
287 que tantos podrás juntar
288 que seas papa.

289 Serás siempre aprovechado
290 si sant Juan es tu abogado,
291 por su mano es remediado
292 en esta vida.

293 Quien bien está si es cuerdo calla,
294 quien mal busca él lo halla,
295 carrera vieja por nueva dexalla,
296 es modorría.

297 De mala muger no estés vencido,
298 que alma y cuerpo está perdido
299 ni ser d'ella muy querido
300 no hinche bolsa. ^[A9v]

301 Siendo maço herirás,
302 siendo yunque sofrirás,
303 esto todo guardarás
304 con gran templança.

305 De amigo reconciliado
306 y viento qu'entra por horado
307 y del que va dissimulado
308 tú te guarda.

309 De los bienes que ternás
310 con los pobres partirás

311 a doquier que los verás
312 y te pidieren.

313 Pues es justo a quien lo das
314 y de la causa cierto estás,
315 gran merçed es la que avrás
316 sin gran pena.

317 Si te vieres prosperado
318 no te fies de tu estado,
319 en el gastar sey muy templado
320 con mesura. ^[A10]

321 Comer aves muy mal sería,
322 mas legumbres cada día
323 y en las fiestas d'alegría
324 carnero basta.

325 En contrario temporal
326 si perdieres del cabal
327 acuérdate que bien y mal
328 todo se muda.

329 La fortuna se mudará
330 después de las nuves aclarirá,
331 quando más pensamos que lloverá
332 el sol apunta.

333 Si quies que te loe cada uno
334 no digas mal de ninguno,
335 préciate de oír ayuno
336 la santa missa.

337 De poca brasa ciertamente
338 se haze fuego muy ardiente,

339 assí del que habla neciamente
340 naçen guerras. |[A10v]

341 Habla al pobre con amor
342 y no le hagas desonor
343 que Jesu, nuestro redentor,
344 por nos fue pobre.

345 Tenerte debes por pagado
346 con aquello que Dios t'á dado
347 y no te muestres desesperado
348 por ser pobre.

349 Si con algú has de tratar
350 piensa lo que has de hablar,
351 car la palabra no puede tornar
352 después de dicha.

353 De lo que tienes sey contento
354 y no bivas muy sediento
355 de oro, muger ni vestimento
356 qu'otro trae.

357 Quanto pudieres debes esquivar
358 de mal justo no allegar
359 que tus herederos jamás gozar
360 d'esto podrían. |[A11]

361 Si de mal justo es el cordero
362 mal provecho haze el cuero,
363 guarda el cuchillo verdadero
364 de Dios que justo.

365 Si votaste castidad,
366 guarda el voto con verdad;

367 y si pudieres virginidad,
368 mejor sería.

369 Jamás, hijo, tomes plazer
370 de mal que a otro vieres aver,
371 que vaso sano al pereçer
372 se rompe presto.

373 A cada uno su derecho darás
374 pues de Dios sabido has
375 que la medida que harás
376 te será hecha.

377 Tu culpa no sea por ti celada
378 mas por confissión revelada,
379 la penitencia que te fuere dada
380 cumple luego. ^[A11v]

381 No temas cuándo morirás,
382 que la virgen hallarás
383 y ant'el hijo la verás
384 inclinada.

385 Delante el Padre poderoso
386 verás el Hijo glorioso
387 por ganar nuestro reposo
388 mostrar sus plagas.

389 Y la Virgen que allí està
390 al Hijo le mostrará
391 sus tetas²⁹ y rogará,
392 según Bernardo.

²⁹ Algun lector va considerar que «tetas» era un vulgarisme i ho va ratllar. Hom va escriure al marge dret: «sus pechos y rogará».

393 No te debes olvidar
394 ni por esto descuydar
395 que Dios es justo y querrá guardar
396 en fin justícia.

397 Esto que tu vida mide
398 por escrito se despide
399 y guarda, no se t'olvide
400 mi dotrina. ^[A12]

401 Y si lo dicho guardarás
402 gran provecho alcançarás,
403 delante un rey hablar podrás
404 muchas figuras.

405 Este libro he ordenado
406 por si fueres preguntado,
407 en algún caso seas informado
408 de la respuesta.

409 Y la lengua fue en romançe
410 porque sirva a todo trançe
411 y cada qual su fruto alcance
412 y entender pueda.

413 Leedor, con humildad
414 te ruego, si ay falssedad,
415 con gentil curiosidad
416 la castigues.

417 Y si mi nombre has demandado,
418 fray Enselmo soy llamado,
419 de Turmeda renombrado,
420 esto sin falta. ^[A12v]

421 Este tratado gentil
422 se acabó en el mes de abril,
423 noventa y ocho trezientos y mill
424 entonces eran.

425 A Dios ruega, que ha el poder
426 y hizo el mundo de no ser,
427 que al fin nos quiera acoger
428 en su posada.

Oratio ad beatam Mariam virginem.

Ave sanctissima Maria, mater Dei, regina celi, porta paradisi, domina mundi, pura singularis tu es virgo, tu concepisti Iesum sine peccato, tu peperisti creatorem et salvatorem mundi, in quo non dubito, libera me ab omni malo et ora pro peccato meo. Amen.

Fin.

BIBLIOGRAFIA

- AMORÓS BORRÀS, Antoni, «Fra Anselm Turmeda, l'anti-Llull mallorquí», *Estudis Balearics*, 78/79 (febrer-setembre 2004), p. 223-237.
- CANTAVELLA, Rosanna, *El Facet, una ars amandi medieval: edició i estudi*, València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013 (Biblioteca Sanchis Guarner, 81).
- CASANOVAS CAMPS, Miquel Àngel, *Biblioteques, llibres i lectors. La lectura a Menorca entre la Contrareforma i el Barroc*, Barcelona; Maó: Abadia de Montserrat; Curial; Institut Menorquí d'Estudis, 2001.
- COLOM PALMER, Mateu J., *El tribunal de la Inquisición de Mallorca (1578-1700)*, tesi doctoral, Barcelona: Universitat de Barcelona, 2015) <<https://www.tdx.cat/handle/10803/398536>>.
- EPALZA, Mikel de, *Fray Anselm Turmeda ('Abdallāh al-Taryumān) y su polémica islamo-cristiana. Edición, traducción y estudio de la Tuhfa*, Madrid: Hiperión, 1994 (2a ed.).
- EPALZA, Mikel de, «Symbiose arabo-hispanique: l'écrivain Anselm Turmeda/Abdallah at-Tardjuman et son rayonnement», 1492. *L'Héritage culturel arabe en Europe*.

- Actes du Colloque international organisé par le G.E.O. (Strasbourg) et le C.R.E.L. (Mulhouse) (Strasbourg-Mulhouse, 6-8 octobre 1992)*, Strasbourg: Université des Sciences Humaines de Strasbourg, 1994, p. 51-60.
- GALENDE, Juan Carlos, «El proceso inquisitorial a través de sus documentos. Estudio diplomático», *Espacio, Tiempo y Forma. Serie IV: Historia Moderna*, 14 (2001), p. 491-517.
- GARCIA, Marinela; MARTÍN, Lúcia, «Algunes fonts occidentals de l'obra d'Anselm Turmeda, "Disputa de l'ase"», *Revista de Filología Románica*, 13 (Madrid, 1999), p. 181-214.
- GIFREU, Patrick, *Anselme Tourmède, Pourquoi j'ai embrassé l'Islam*, traduit du catalan et présenté par ... Perpinyà: Les éditions de la Merci, 2009.
- HAUF, Albert, «Turmeda versus Metge», dins ídem (dir.), *Panorama crític de la literatura catalana*, I, Barcelona: Vicens Vives, 2010, p. 370-382.
- HAUF, Albert G., «La pugna entre el poder espiritual i el poder terrenal: Francesc Eiximenis enfront Anselm Turmeda i Marsili de Pàdua», dins Pere ROSSELLÓ (ed.), *Temes mallorquins*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010, p. 199-226.
- JUAN-MOMPÓ I ROVIRA, Joaquim, «Lectura del "Llibre de bons amonestaments d'Anselm Turmeda"», *Randa*, 37 [*Homenatge a J. M. Llompart*, 3] (1995), p. 5-15.
- LLINARÈS, Armand, *Anselme Turmeda, Dispute de l'âne*, texte établi, annoté et commenté par ..., París: Librairie philosophique J. Vrin, 1984.
- MARFANY, Joan Lluís, *Ideari d'Anselm Turmeda*, Barcelona, 1965 (Antologia Catalana, 8).
- METGE, Bernat; TURMEDA, Anselm, *Obres menors*, ed. Marçal Olivari, Barcelona: Barcino, 1927 (Els Nostres Clàssics).
- PANIZO, Ignacio, «Aproximación a la documentación judicial inquisitorial», *Cuadernos de Historia Moderna*, 39 (2014), p. 255-275.
- PARKER, Charles H.; STARR-LEBEAU, Gretchen (ed.), *Fe y castigo*, Madrid: Cátedra, 2020.
- PEDRETTI, Marco, «Anselm Turmeda», dins Lola BADIA (dir.), *Historia de la literatura catalana*, II: *Literatura medieval (segles XIV-XV)*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana; Editorial Barcino; Ajuntament de Barcelona, 2014, p. 239-260.
- RICO, Francisco, «Pedro de Veragüe y Fra Anselm Turmeda», *Bulletin of Hispanic Studies*, 50/3 (1973), p. 224-236.
- RIQUER, Martí de, *Història de la literatura catalana*, II, Barcelona: Ariel, 1980.
- RODRÍGUEZ-MOÑINO, Antonio, *Nuevo Diccionario Bibliográfico de Pliegos Suelos*

Poéticos (siglo XVI), edición corregida y actualizada por Arthur L. F. Askins y Víctor Infantes, Madrid: Castalia, 1997 (Nueva Biblioteca de Erudición y Crítica), p. 517-519.

SAMSÓ, Julio, «Turmediana: I. Transfondo cultural islámico en la obra catalana de Anselmo Turmeda. II. En torno a la “Tuhfa” y al “Libre de bons amonestaments”», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXIV (1971-1972), p. 82-85.

TORRÓ, Jaume, «El Ms. 151 de la Biblioteca Universitària de Barcelona», *Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, 6/1 (1992), p. 1-55.

VILA, Pep, «Una edició gironina de 1637 del “Llibre dels bons amonestaments” d’Anselm Turmeda», *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins*, XLII (2001), p. 339-359. [Inclou el facsímil: Girona: Gaspar Garrich, 1634]